

Pavlovské privilegium

Jiří Kašný

Pavlovské privilegium (*privilegium paulinum*) umožňuje vyřešit některé obtížné situace, kdy se dostane do konfliktu manželství a víra. Tady je jeden příklad. Dva nevěřící a nepokřtění se vzali a žijí spolu v manželství. Po čase on uvěří a chce se nechat pokřtít, ale ona nechce vzít na vědomí změnu přesvědčení svého manžela. Nechce měnit jejich dosavadní životní způsoby a dává mu na vybranou: buď budou spolu žít jako dosud nebo on začne žít podle víry a pak se musí rozejít. Příklad by se samozřejmě mohl postavit i naopak. Ona uvěří a on nechce vzít její víru v potaz. Čemu má dát věřící partner přednost – životu podle víry nebo životu v původním manželství? A pokud by se rozešli, může se znovu oženit nebo vdát?

Dnes není výjimkou, že lidé uvěří a jsou pokřtěni až v dospělém věku, a to nejen v misijních oblastech, ale také v tradičně křesťanských zemích, a tak mohou podobné situace nastat. Samozřejmě že nová víra jednoho z manželů nemusí být nutně důvodem k rozchodu. Existuje řada manželství, ve kterých je jeden z manželů nepokřtěný a nevěřící a druhý pokřtěný a věřící, a jsou to dobrá, funkční manželství. Kritickými momenty v těchto manželstvích jsou věrnost vlastnímu přesvědčení a víře a respekt k přesvědčení a víře toho druhého.¹ Tyto dva momenty mohou být jak důvodem k vytrvání obou manželů, tak také příčinou trvajících nedorozumění a konfliktů, které se mohou v jednotlivých případech vyhroutit do takové míry, že nezbyvá než řešit otázku, zda dát přednost životu podle víry nebo životu v původním manželství. Proto stojí za to znovu promyslet pavlovské privilegium.

1. HISTORICKÝ VÝVOJ – DVA NÁZORY

Jeden z pohledů starověkých křesťanských autorů na konflikt víry a manželství vyjádřil sv. Augustin. Křesťanský manžel, který měl manželku, ať už byl pokřtěný, když se ženil nebo přijal víru a byl pokřtěn během manželství, by se mohl z vážných důvodů kvůli víře odloučit od své nepokřtěné manželky, ale nesměl by se znovu oženit.² Od raného středověku ale mezi křesťanskými teology převážil jiný názor. Podle tohoto názoru se nově obrácený křesťan smí rozvést se svou nevěřící ženou a znovu se oženit, pokud by jeho první nevěřící manželka nechtěla respektovat jeho víru a kvůli jeho víře by od něj odešla.³

Tento druhý názor se odvolával na první list Korintánům. Jedním z pastoračních problémů, kterým se tento list věnoval, byla situace věřícího manžela s nevěřící manželkou nebo věřící manželky a nevěřícího manžela. Protože Pavel neměl řešení, které „Pán řekl“, nabídl svoje vlastní doporučení: „Má-li někdo z bratří ženu nevěřící

¹ JAN PAVEL II., *Apoštolská adhortace Familiaris consortio: O úkolech křesťanské rodiny v současném světě*, 78, Praha: Zvon, 1996, s. 83–85.

² AUGUSTIN, *De sermone Domini in monte*, *Corpus Christianorum Series Latina* 35: 1.16.48.

³ AMBROSIASTER, *Ad Corinthios prima* 7:13, PL 17:219.

a ona je ochotna s ním zůstat, ať ji neopouští. A má-li žena muže nevěřícího a on je ochoten s ní zůstat, ať ho neopouští. Chce-li nevěřící odejít, ať odejde. Věřící nejsou v takových případech vázáni. Bůh vás povolal k pokoji.⁴ Zdá se, že Pavel doporučuje věřícímu manželovi, aby zůstal s nevěřící manželkou, ale zároveň dovoluje, aby se rozešli, pokud by nevěřící manželka nechtěla respektovat víru svého věřícího manžela a chtěla odejít. A podobně tomu má být v případě věřící manželky a nevěřícího manžela.

Brát první list Korinťanům jako východisko k pavlovskému privilegii však obsahuje několik těžkostí. Dovoluje Pavel věřícímu manželovi rozvést se s nevěřící manželkou? A dovoluje rozvedenému se znovu oženit nebo rozvedené znovu se vdát? Podle Ježíšových slov z evangelia podle Matouše je rozvod zakázán jak židům (Mat 19:3), tak nakonec celému lidstvu (Mat 19:4-6). Pavlovo dovolení k rozvodu kvůli víře jednoho z manželů by bylo ve zřejmém protikladu s Ježíšovými slovy.⁵ Navíc zůstává otázkou, zda Pavlovo doporučení zahrnuje také dovolení uzavřít nové manželství. Řecký termín *chórizó*, který se tu používá, znamená „oddělit se“, „odejít“. Tento termín ani nevylučuje možnost dalšího sňatku, ale ani takovou možnost nenaznačuje. Avšak podle tehdejších židovských i pohanských vyjádření a zvyků rozvod manželů automaticky znamenal možnost uzavřít nové manželství. Z toho by se dalo soudit, že Pavlovo doporučení počítá s možností nového manželství, i když se o takové možnosti výslovně nezmiňuje. Důkazy o tom, že by církev interpretovala zmíněnou část prvního listu Korinťanům jako autorizaci ke zrušení jednoho manželství a k uzavření nového manželství ve zmíněných specifických situacích, nejdou dále než do čtvrtého století po Kristu. Takže historicky dnes není možné vyloučit, že pavlovské privilegium nemá svůj původ v apoštolském ustanovení, ale stalo se součástí církevní praxe až později.

Ambrosiaster komentoval text Prvního listu ke Korinťanům a zastával názor, že manželka, která byla kvůli své víře propuštěna svým nevěřícím manželem, se smí znovu vdát. Když nevěřící manžel kvůli odporu k Bohu opustí svou věřící manželku, tato žena nemá vinu na rozpadu jejich manželství, protože víra v Boha a život podle víry jsou důležitější než takové manželství. Respekt, který má mít k svému manželovi, se musí podřídit účtě k tomu, který je původcem manželství. Proto také manželka, která byla kvůli víře opuštěna svým nevěřícím manželem nehřeší, když se znovu vdá.⁶ Gracián ve svém *Decretum* přináší totéž řešení, i když ho omylem přičítá Řehoři Velikému a přidává k němu jedno upřesnění v následující situaci. V prvním manželství byl jeden z manželů pokřtěný před svatbou, ale odpadl od víry a stal se fakticky nevěřícím. Později druhý z manželů uvěřil a odpadlý, nevěřící manžel nechce respektovat víru nově pokřtěného manžela. V takovém případě však nelze aplikovat toto privilegium a nově pokřtěný manžel nemůže uzavřít nové manželství.⁷ V De-

⁴ 1 Kor 7:12,13,15.

⁵ Jerome MURPHY-CONNOR, „The First Letter to the Corinthians,” in BROWN, FITZMYER A MURPHY (eds.), *The New Jerome Biblical Commentary*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1990, s. 805.

⁶ AMBROSIASTER, *Ad Corinthios prima* 7:13, PL 17:219.

⁷ GRATIAN, *Decretum*, c. XXVIII, Q. 2, c. 2. in *Corpus Iuris Canonici*, ed. Aemilius Friedberg, sv. 1, Leipzig: Bernhardi Tauchnitz, 1881, s. 1090.

kretálech papeže Inocence III. (1198–1216) se tento druhý zmíněný názor stal církevním zákonem.⁸

2. PAVLOVSKÉ PRIVILEGIUM V KODEXU KANONICKÉHO PRÁVA (1983)

V současném kodexu se Pavlovského privilegia týkají kánony 1143–1147. Toto privilegium umožní nově pokřtěné straně opustit první manželství a uzavřít nové manželství za splnění tří podmínek:

První manželství bylo uzavřeno, když ještě oba dva manželé byli nepokřtění.

Nyní je jeden (a pouze jeden, ne oba) z manželů pokřtěn.

Nepokřtěná strana nechce přijmout křest ani nechce s pokřtěnou stranou pokojně spolužít a respektovat její novou víru.

Časové pořadí křtu jedné strany a odchodu druhé strany není rozhodující. Ať už nepokřtěná strana opustila manželství před křtem druhé strany nebo až po něm, nově pokřtěná strana smí použít pavlovské privilegium a uzavřít nové manželství. Také není nutné, aby strana, která nyní uvěřila, byla pokřtěna v katolické církvi. Platný křest v kterékoli křesťanské církvi je dostačující pro pavlovské privilegium.⁹ Při splnění všech tří zmíněných podmínek je manželství uzavřené mezi dvěma nepokřtěnými stranami zrušeno ve prospěch víry strany, která nyní přijala křest tehdy, když tato pokřtěná strana uzavře nové manželství.¹⁰ Procesní náležitosti vyžadují, aby bylo zřejmé, že žádný z manželů nebyl pokřtěn před uzavřením manželství. Dále kánony stanoví, že je třeba se formálně dotázat nepokřtěné strany, zda i ona nechce přijmout křest nebo aspoň nechce žít v míru s pokřtěnou stranou (k. 1144.1). Kánony stanoví kritéria odchodu nepokřtěné strany (k. 1143.2), časové termíny k dotazování (k. 1144.2), způsob dotazování (k. 1145) a právo pokřtěné strany na uzavření nového manželství (k. 1146 a 1147).

3. OVĚŘENÍ, ŽE ŽÁDNÝ Z MANŽELŮ NEBYL POKŘTĚN PŘED UZAVŘENÍM MANŽELSTVÍ

Hned na začátku uvažování, zda by v konkrétním případě mohlo pavlovské privilegium vyřešit konflikt manželství a víry, je třeba ověřit, že žádná ze stran nebyla pokřtěna před uzavřením manželství. V případě, že by jeden z manželů byl pokřtěn, třebaže by později nebyl vychován ve víře a v dospělosti byl prakticky nevěřící, by nebylo možné pavlovské privilegium použít. Obě strany jsou tedy zpravidla hned na počátku dotazovány stran jejich křtu. Jejich slovo spolu se zvážení okolností bývá dostatečně průkazné. Pokud by ale bylo možné rozumně pochybovat, zda některý z nich přece jen nebyl pokřtěn, např. protože se narodil věřícím rodičům a ostatní jeho sourozenci byli pokřtěni, bylo by třeba jejich situaci bedlivě prozkoumat.

⁸ C. 7, X, de divortis, iv, 19 a c. 8, X, de divortis, iv, 19. Podrobná historie vzniku tohoto institutu je v John NOONAN, *Power to Dissolve*, Cambridge: Belknap, 1972, s. 341–347.

⁹ Odpověď Kongregace pro nauku víry, 30. srpna 1976, *Canon Law Digest* 8, s. 837–840.

¹⁰ Kánon 1143.1. Všechny citované kánony jsou z *Kodexu kanonického práva* z roku 1983, pokud není výslovně zmíněno jinak.

Bylo by třeba prohlédnout matriky, kde by eventuálně křest mohl být zapsán, a také se zeptat lidí, kteří by o eventuálním křtu mohli vědět, a až na základě negativních výsledků pečlivého zkoumání by bylo možné uzavřít, že nebyli pokřtěni.

4. ROZHODNUTÍ NEPOKŘTĚNÉHO NENECHAT SE POKŘTÍT

Aby pokřtěná strana platně uzavřela nové manželství na základě pavlovského privilegia, musí být nepokřtěná strana nejdříve dotázána, zdali i ona nechce přijmout křest. Pokud by odpověď nepokřtěné strany byla pozitivní, pavlovské privilegium by v takovém případě nemělo smysl. Pokud by se nevěřící strana nechtěla nechat pokřtít, ale byla by ochotna respektovat víru nově pokřtěné strany, ani v takovém případě by nebylo možné použít pavlovské privilegium. Někteří autoři v minulosti byli toho názoru, že odmítnutí nechat se pokřtít v tomto případě je už dostatečným důvodem k odchodu nově pokřtěného a k uzavření nového manželství. Svůj názor vysvětlovali tím, že manželský život nově obráceného křesťana s nevěřící manželkou je blízkým nebezpečím pro jeho odpad od víry.¹¹ Kodex ale naznačuje, že ochota přijmout křest a ochota respektovat víru manžela jsou dvě rozdílná rozhodnutí, která nejsou nutně vzájemně podmíněna. Proto kodex stanoví, že je třeba se každou z těchto otázek zabývat zvlášť.

5. NEOCHOTA RESPEKTOVAT VÍRU MANŽELA

Další podmínkou k použití pavlovského privilegia je neochota nepokřtěné strany respektovat novou víru u svého manžela. Tato neochota se v kanonickém jazyce vyjadřuje slovem odchod. Za odchod nepokřtěné strany se považuje, jestliže nepokřtěná strana odmítá s pokřtěnou stranou pokojně žít bez urážení Stvořitele. „Odchod“ (*discedere*) ve smyslu kánonu 1143 může nastat různými způsoby. Může nastat z iniciativy nepokřtěné strany, která se odstěhuje a tím dojde k fyzickému odloučení manželů. Za „odchod“ se považují také situace, kdy nepokřtěná strana uvádí pokřtěného do fyzického nebo morálního nebezpečí na základě některého z důvodů uváděných v kánonech 1152–1153 a k fyzickému odloučení manželů dojde z iniciativy pokřtěného. I v tomto případě se bere rozhodnutí nepokřtěné strany, která odmítá žít s pokřtěnou stranou v pokoji (*pacifice cohabitare*), jako „odchod“.¹²

Vyjádření spolutit „bez urážení Stvořitele“ (*sine contumelia Creatoris*) je používáno v církevním jazyce aspoň od Ambrosiastra ve čtvrtém století. Označuje situace, ve kterých postoje a chování nepokřtěné strany ohrožují víru nebo plnění křesťanských povinností v každodenním životě pokřtěné strany. Vztahuje se tak na situace, kdy nevěřící strana např. odmítá dovolit pokřtěné straně vychovávat děti ve víře, vyžaduje nemorální sexuální praktiky nebo jakýmkoli způsobem uvádí pokřtěnou stranu do fyzického nebo morálního nebezpečí. Všechny tyto situace ukazují

¹¹ T. SANCHEZ, *De Matrimonio*, lib. vii, disp. lxxiv, n. 9.

¹² Ladislav ORSY, *Marriage in Canon Law*, Wilmington, Delaware: Michael Glazier, 1988, s. 217.

na neochotu bydlet s pokřtěným a respektovat jeho nebo její novou víru a považují se v terminologii kánonu 1143 za „odchod“.

Úmysl a motivy nepokřtěné strany ohledně odchodu neovlivní aplikaci privilegia, „pokud jí pokřtěná strana nezavdala po křtu spravedlivý důvod k odchodu“ (k. 1143.2). Kdyby například pokřtěná strana bezdůvodně opustila nepokřtěnou a chtěla uzavřít sňatek s jiným, v takovém případě by nebylo možné aplikovat privilegium. Podobně, pokud by nově pokřtěná strana začala sexuálně žít s jinou osobou a tato nevěrnost by byla příčinou odchodu nepokřtěné strany, v takové situaci by nebylo možné použít pavlovské privilegium. Pokud by však pokřtěná strana zavdala nepokřtěné straně spravedlivý důvod k odchodu ještě před svým křtem, takové důvody by podle kánonu nevyloučily aplikaci privilegia, protože „křtem jsou smazány všechny stopy minulého špatného chování.“¹³

6. INTERPELACE

Skutečnost, že manželství bylo uzavřeno, když ještě oba byli nepokřtění, a taky fakt, že jeden z nich byl pokřtěn po uzavření manželství, se zpravidla dají ověřit bez velkých těžkostí. Naopak „odchod“ nepokřtěné strany, tak jak ho stanoví kánon 1143.2, není vždy jednoznačně zřejmý. Kánon 1144.1 stanoví: „Aby pokřtěná strana platně uzavřela manželství, musí být nepokřtěná strana vždy úředně dotázána, zdali (1) i ona chce přijmout křest nebo alespoň (2) chce s pokřtěnou stranou pokojně spoluzít bez urážení Stvořitele.“ Toto dotazování – interpelace – musí být formální a koná se jménem místního ordináře strany, která přijala křest.

Interpelace se musí učinit po křtu.¹⁴ Smyslem interpelace je ozřejmit „odchod“ nepokřtěné strany. Proto se koná toto úřední dotazování až po křtu, protože pouze po křtu přichází v úvahu pavlovské privilegium. Přesto ale může místní ordinář ze závažného důvodu dovolit, aby se úřední dotaz učinil už před křtem. Například věřící strana, která je nyní v katechumenátu, už uzavřela civilní manželství a bylo by vhodné konvalidovat tento svazek co nejdříve po křtu. Nepokřtěná strana je většinou dotazována hned na začátku uvažování o pavlovském privilegiu, zda skutečně nebyla pokřtěna. Z pastoračního hlediska by mohlo být vhodnější interpelovat nevěřící stranu, co se týká „odchodu“ ve stejnou dobu, protože později by mohla nevěřící strana ztratit zájem o jakoukoli komunikaci, která by byla nějak spojena s věřící, teď už pokřtěnou stranou.

V případě, že interpelace je nemožná nebo neužitečná, je možné od ní dispenzovat. Podle Kodexu z roku 1917 mohl tuto dispens udělit pouze Apoštolský stolec.¹⁵ Nový kodex dává tuto moc místnímu ordináři, který ji může navíc podle kánonu 137 dále delegovat. Tato dispens může osvobodit od povinnosti položit nepokřtěné straně první nebo druhou nebo i obě otázky, které jsou součástí interpelace. Dříve než místní ordinář nebo jeho delegát udělí dispens, musí si ověřit, že by dotazování bylo

¹³ Lincoln BOUSCAREN a Adam ELLIS, *Canon Law: A Text and Commentary*, Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1946, s. 553: „It is as though baptism wiped out all traces of past misconduct.“

¹⁴ Kánon 1144.2.

¹⁵ CIC 1917, kánon 1121.2.

nemožné nebo neužitečné. Neužitečná by byla interpelace např. v případě, že už z dřívějšího dotazování jsou odpovědi nepokřtěné strany jasné. Dispens je možno udělit také v situaci, v níž by interpelace mohla vyvolat u dotazované strany nepředvídané agresivní reakce a tak by mohla uvést pokřtěnou stranu nebo její děti do nebezpečí.¹⁶

Interpelace se zpravidla koná jménem místního ordináře té strany, která byla nebo má být pokřtěna. Jestliže dotazovaná nepokřtěná strana žádá čas na rozmyšlenou, má na to právo a ordinář jí musí dát vhodný čas. Zároveň však nepokřtěnou stranu upozorní, že po vypršení daného času, se bude její mlčení považovat za zápornou odpověď. Místní ordinář může vykonat interpelaci buď osobně nebo prostřednictvím delegáta. Interpelace se může vykonat i soukromě prostřednictvím pokřtěné strany a tato interpelace je vždy platná. Je však dovolená jen pod podmínkou, že nemůže být vykonána tou formou, kterou stanoví kánony. V každém případě by se měl pořídit úřední zápis o interpelaci a o jejím výsledku, ať už interpelace proběhla jakoukoli formou.¹⁷

I když je interpelace formální akt a koná se jménem místního ordináře, toto dotazování má také pastorační rozměr. Na jedné straně jsou lidé v dnešní době právem citliví na soukromí a osobní rozhodnutí. Na druhé straně církev respektuje svědomí každého člověka a hájí náboženskou svobodu. Protože se během interpelace nevěřící strana setkává s církví a s křesťanstvím, způsob a forma dotazování musí být taktní a musí být charakterizované úctou církve ke svědomí každého, tj. i nevěřícího člověka.

7. NOVÉ MANŽELSTVÍ

Kánon 1146 stanoví, že pokřtěná strana má právo (*ius habet*) uzavřít nový sňatek s katolickou stranou, jestliže nepokřtěná strana odpověděla na interpelaci negativně nebo pokud k interpelaci zákonně nedošlo. Třebaže se tradičně mluví o zrušení manželství v této situaci jako o privilegii ve prospěch víry (*privilegium in favorem fidei*), kánon říká jednoduše „má právo“. Pokřtěný neztrácí toto právo na nové manželství, tím že bude dál žít s nepokřtěnou stranou. Nezávisle na tom, jak dlouho by spolu po křtu žili, pokřtěné straně patří právo na nové manželství pro případ, že by nepokřtěná strana později bez spravedlivého důvodu odešla. Toto právo patří pokřtěné straně tak dlouho, dokud nepokřtěná strana není pokřtěna.¹⁸

Z kanonického hlediska není původní manželství zrušeno rozhodnutím církevní autority, ani není zrušeno faktickým rozchodem manželů, ale až uzavřením druhého manželství.¹⁹ Úkolem církevní autority při aplikaci pavlovského privilegia je pouze ověřit, že podmínky, které privilegium vyžaduje, byly splněny.

Pavlovské privilegium ruší manželství dvou nepokřtěných ve prospěch víry strany, která přijala křest. Čekalo by se tedy, že pokřtěná strana uzavře nový sňatek

¹⁶ Odpověď Kongregace pro nauku víry, 2. července 1965, *Canon Law Digest* 6, s. 387.

¹⁷ Kánon 1145.

¹⁸ Kánon 1146.

¹⁹ Kánon 1143.1.

s katolíkem. Pokud by uzavřela nový sňatek s nekatolíkem nebo s nepokřtěným, nakolik by byl tento nový smíšený sňatek nepříznivý víře pokřtěné strany, natolik by se nedalo mluvit o zrušení původního manželství ve prospěch víry nově pokřtěného. Přesto však místní ordinář smí ze závažného důvodu dovolit pokřtěné straně sňatek s nekatolíkem, ať už pokřtěným nebo nepokřtěným, při splnění přiměřených záruk, že pokřtěný bude smět žít podle víry. V takové situaci se musí zachovat kánony 1124–1129, které se týkají uzavírání smíšených manželství.

Nové manželství pokřtěné strany zruší předcházející manželství. Znamená to, že ani nepokřtěná strana není dále vázaná původním manželstvím a z kanonického hlediska smí uzavřít nové manželství. Může uzavřít manželství i s katolíkem nebo konvalidovat civilní svazek s katolíkem po obdržení dispenze od překážky *disparitas cultus*.²⁰ Pokud po novém sňatku pokřtěné strany nepokřtěná strana uzavřela manželství s nekatolíkem, ať už pokřtěným nebo nepokřtěným, nové manželství nepokřtěné strany se z kanonického hlediska považuje za platné manželství. Pokud ale nepokřtěná strana uzavře manželství před sňatkem pokřtěné strany, tedy předtím, než je jejich manželství zrušeno podle pavlovského privilegia, takové manželství je považováno za kanonicky neplatné kvůli překážce *impedimentum ligaminis*.²¹

8. PAVLOVSKÉ PRIVILEGIUM V DALŠÍCH SOUVISLOSTECH

Zákon o rodině nezná takový institut jako je pavlovské privilegium. Proto z hlediska tohoto zákona zrušení manželství na základě pavlovského privilegia není relevantní a uzavření nového manželství by bylo nezákonné. Manželství, které má být zrušeno na základě pavlovského privilegia, musí být tedy nejdříve podle zákona o rodině rozvedeno a stejně tak uzavření nového manželství musí respektovat požadavky zákona o rodině. Mohly by tyto dva různé zákony – pavlovské privilegium a zákon o rodině – uvést křesťany a zároveň občany do konfliktu? Bylo by možné si dnes představit situaci, ve které by pavlovské privilegium dávalo právo zrušit první manželství a uzavřít nové, zatímco zákon o rodině by v téže situaci nedovolil se rozvést a uzavřít nové manželství? Snad jen teoreticky by bylo možné spekulovat o takové situaci.

Konec jednoho manželství a začátek jiného manželství mají zpravidla ještě další souvislosti, které se mohou týkat nejen práva, ale i psychologie a pastorální teologie. Velmi důležitá je starost o děti z prvního manželství. Jinou otázkou je rozdělení společného majetku. Tyto a další otázky mají svou váhu v životě lidí a společnosti a je třeba se jim věnovat, i když se o nich pavlovské privilegium nezmiňuje.

²⁰ Kánony 1086 a 1125, 1126.

²¹ Kánon 1085.

Literatura

GASPARRI, P. *Tractatus canonicus de matrimonio*. Vaticano: Typis polyglottis vaticanis, 1932.

GIROTTI, G. „La procedura per lo scioglimento del matrimonio nella fattispecie del privilegio paolino.“ In *I procedimenti speciali nel diritto canonico*. Studi giuridici 27. Vaticano: Libreria editrice vaticana, 1992.

GREGORY, D. *The Pauline Privilege*. Canon Law Studies 68. Washington, D. C.: Catholic University of America, 1931.

NOONAN, J. *The Power to Dissolve*. Cambridge, Mass.: Belknap, 1972.

WOESTMAN, W. *Special Marriage Cases*. Ottawa: St. Paul University, 1994.